

Baş, Arda, “Cumhurbaşkanı İsmet İnönü’nün Karabük Ziyareti 1938”, *Karadeniz Araştırmaları Enstitüsü Dergisi*, 5/7, ss.99-111.

[DOI:](#)

CUMHURBAŞKANI İSMET İNÖNÜ’NÜN KARABÜK ZİYARETİ 1938*

Arda BAŞ**

* Araştırma makalesidir.

** Dr. Öğr. Üyesi,
Bolu Abant İzzet Baysal Üniversitesi,
Fen Edebiyat Fakültesi, Tarih Bölümü
E-Posta: arda.bas@ibu.edu.tr

ORCID: 0000-0003-4789-9220

Öz: Osmanlı Devleti Avrupa’da Sanayi İnkılabının yaşandığı günlerde ciddi iç ve dış problemlerle meşguldü. Bu nedenle 20. yüzyılın başına gelindiğinde sanayileşme konusunda Avrupa ülkelerine göre oldukça geri durumda kalmıştı. Türkiye Cumhuriyeti’nin ilk yıllarında Avrupa ülkeleri ile sanayileşme konusunda açılan bu makası kapatmak için yoğun çaba sarf edildi. I. Beş Yıllık Sanayi Planı’nın odak noktalarından birini demir çelik sanayi oluşturdu. Aynı zamanda stratejik öneme sahip olan bu alanda yatırım yapılmadan önce geniş çaplı bir çalışma yürütüldü. Türkiye’nin en zengin kömür yataklarına sahip olması nedeniyle Zonguldak ve çevresi, demir çelik sanayi kurulması için en uygun yer olarak görüldü. Buna ilave olarak güvenlik kaygıları nedeniyle bu tesisin Karabük’e kurulmasına karar verildi. Fabrikanın kurulması için yabancı uzmanlardan ve kredilerden bağımlılık yaratmadan yararlanıldı. Fabrikanın temeli 3 Nisan 1937’de Başbakan İsmet İnönü tarafından atıldı. İnönü fabrika inşaatına bir sonraki ziyaretini 12 Aralık 1938’de Cumhurbaşkanı olarak gerçekleştirdi. Bu çalışmada Cumhurbaşkanı İsmet İnönü’nün 12 Aralık 1938’de birkaç saat süren ziyareti ve Karabük Demir Çelik Fabrikası’nın daha çalışmaya başlamadan önce karşı karşıya kaldığı problemler ele alınmıştır. Fabrikanın kurulması işini ele alan İngiliz menşeli firmanın bu süreçteki görüşleri İngiliz Ulusal Arşivi’ndeki kaynaklardan yararlanılarak incelenmiştir.

Anahtar kelimeler: İsmet İnönü, Karabük, Demir-Çelik, İngiltere, Sumerbank

Keywords: Ismet Inonu, Karabuk, Iron-Steel, England, Sumerbank

PRESIDENT İSMET İNÖNÜ’S VISIT TO KARABUK OF 1938

Abstract: During the Industrial Revolution in Europe, the Ottoman Empire was dealing with serious internal and external issues, and had fallen behind European nations in terms of industrialization by early 20th century. In the

Gönderim Tarihi: 12.02.2019

Kabul Tarihi: 12.06.2019

early days of the Republic of Turkey, the government made great efforts aimed at narrowing this gap. Iron-steel industry became one of the focal points of the First Five-Year Industrial Development Plan. At the same time, the government made elaborate preparation before investing in this strategic area. With its largest deposits of coal in Turkey, the Zonguldak area stood out as the most convenient place for setting up the iron-steel industry. Due to security concerns, these factories were decided to be set up in Karabük. The government made use of support from foreign experts and non-binding loans. The groundbreaking ceremony was held on 3 April 1937 with the participation of İsmet İnönü, the Prime Minister at the time. İnönü's second visit to the premises was on 12 December 1938, this time as the President. This study focuses on İsmet İnönü's a couple hour visit to Karabük Iron-Steel Factory on 12 December 1938 and the problems the factory was faced with even before its commence. To this end, the considerations of the company undertaking the setting up of the factory put on the records in the British National Archives are examined.

Giriş

Türkiye Cumhuriyeti'nin kurulmasının ardından, ekonomik alanda gelişme öncelikli mesele olmuştur. Bu amaçla pek çok yatırım yapılmış; kısıtlı imkanlar ile önemli başarılar elde edilmiştir. Kısa süre içinde yapılan bu yatırımlardan demiryolları ve Karabük Demir Çelik Fabrikası'nın kurulması, sadece ekonomik kalkınma açısından değil aynı zamanda stratejik öneme sahip yatırımlardır. Demiryolları bir ülkenin kan damarıdır, demir çelik sanayi bütün sanayi kollarının temelini oluşturduğu için önemlidir. Sanayileşmek isteyen bir ülke bu sahada yatırımlar yapmak zorundadır.¹

Türkiye'de demir çelik sanayinin kurulmasına yönelik çalışmalara 1925 yılında İktisat Vekâleti tarafından başlanmış ve aynı yıl bu yönde araştırmalar yapmak üzere ülkemize yabancı uzmanlar getirilmiştir. İktisat Vekâleti tarafından, ülkemizde petrol madeni araştırması için Lüksemburglu Dr. Lucius, kömür ve demir madenlerini araştırması için de Avusturyalı Dr. Granigg görevlendirilmiştir. İsmet Paşa'nın isteğiyle

çalışmalara başlayan Dr. Granigg, 31 Aralık 1925 tarihinde İsmet Paşa'ya yazdığı mektupta hem hazırladığı raporu sunmak hem de demir sanayi kurmak için yapılacak işleri ve alınacak tedbirleri arz etmek için görüşmek istediğini belirtmiştir.²

Bu alanda ilk incelemelerin ardından Türkiye'de entegre demir çelik fabrikası kurmak için çalışmalar devam etmiş; bu amaçla 17 Mart 1926'da Demir Sanayinin Tesisine Dair Kanun çıkarılmıştır. Ardından ülkedeki maden rezervlerinin incelenmesi ve demir çelik sanayinin kurulması için planlamanın yapılması dair kararname 11 Nisan 1928 tarihinde Bakanlar Kurulu tarafından imzalanmıştır. Tüm bu çalışmalara rağmen 1929'da patlak veren Büyük Buhran nedeniyle bu yöndeki girişimler ertelenmiştir.³

Demir çelik sanayinin kurulması ile ilgili girişimler 1932'den itibaren yeniden hız kazanmıştır. İnönü'nün 25 Nisan-10 Mayıs 1932 tarihleri arasında gerçekleşen Sovyetler Birliği ziyaretinin ardından bu ülkeden uzmanlar Türkiye'ye davet edilmiştir. Prof. Pavlof başkanlığındaki heyet, Türk uzmanlar ile birlikte nerelerde hangi sanayi tesislerinin kurulabileceğine dair raporlar hazırlamıştır. Hazırlanan bu raporlar İktisat Vekâletine sunulmuş ve I. Beş Yıllık Sanayi Planı'nı şekillendirmiştir. Plan hazırlanırken öncelik ithal edilen ancak hammaddesi içeriden karşılanabilecek veya hammaddesi ithal edilerek tasarruf edilebilecek ürünler tercih edilmiştir. Yapılan çalışmaların ardından hazırlanan raporda Türkiye'nin demir çelik endüstrisine yatırım yapması tavsiye edilmiştir. Rus uzmanlar raporların hazırlanması sürecinde çeşitli inceleme gezileri düzenlemişlerdir. Bu gezilerin biri de 12 Ağustos 1932'de Türkiye'ye gelen Prof. N. Yukseviç tarafından Zonguldak-Filyos-Safranbolu-Çankırı ve Irmak çevresinde kimya ve demir sanayi ile ilgili olarak yürütülmüştür.⁴ Prof. N. Yukseviç saha çalışmasının ardından 1 Kasım 1932'de bir rapor hazırlamıştır. Raporda Filyos vadisi boyunca yapılan geniş çaplı

¹ Koç, 2010: 107.

² Ersoy, 2013: 20.

³ Karatay, 2018: 47- Ersoy, 2013: 33.

⁴ Tekeli - İlkin, 2009: 162 - Aydemir, 1999: 412-413.

araştırma sonrası demir çelik sanayi için en uygun yerin Tefen İstasyonu olduğu, ayrıca alternatif olarak tesisin kurulabileceği yerin Karabük olduğu belirtilmiştir. Ancak Tefen yerine Karabük'ün seçilmesi halinde, kurulacak tesisin üretim maliyetinin artacağına dikkat çekilmiştir.⁵

Sovyet uzmanların demir çelik sanayi için önerdikleri diğer yer; kömür yataklarına yakın olduğu için Ereğli'dir. Ancak Başbakan İsmet İnönü, Sovyet uzmanlar ile yaptığı görüşmede, denizden gelecek saldırılara açık, kolay hedef olan bir bölgede bu fabrikayı kurmak istemediklerini belirtmiş; Sovyet uzmanlarda bu konuda Türkiye'ye hak vermekle birlikte çok iç bölgelerde kurulacak tesisin ekonomik bakımdan karlı olmayacağına dikkat çekmişlerdir.⁶

Türk genelkurmayı da güvenlik nedeniyle fabrikanın deniz kıyısına kurulmasına karşı çıkmıştır. Bunun üzerine Sümerbank ve Genelkurmay Başkanlığı'ndan uzmanlardan oluşan ekip denizden 100 km kadar içerde demir çelik tesislerinin kurulmasını daha uygun olacağı yönünde kanaatini bildirmiştir.⁷

Türkiye'de demir çelik sanayinin kurulması ile ilgili rapor hazırlayan ABD'li uzmanlar ise maliyetinin yüksek olması nedeniyle bu alanda çalışmaların ertelenmesini tavsiye eden raporlar hazırlamışlardır. Celal Bayar'ın 1932'de İktisat Vekili olması üzerine bu alandaki çalışmalar devam etmiştir. Celal Bayar tarafından hazırlanan ve Mayıs 1934'te uygulanmaya başlanan I. Beş Yıllık Sanayi Planı ile demir çelik sanayinin kurulması ile ilgili çalışmalar hız kazanmıştır.⁸

1. Karabük Demir Çelik Fabrikasının Kurulması

Sonuçta Türkiye'nin ilk entegre demir çelik tesisinin kurulacağı yer olarak Ankara'ya 230 km, İstanbul'a 430 km, Karadeniz'e ise 120 km mesafedeki Karabük Köyü tercih

edilmiştir. Etrafı yüksek dağlarla çevrili olan pirinç tarlalarının bulunduğu bu yerin tercih edilmesinde bir kurmay subay ve bir kimyagerin Genelkurmay Başkanlığı'na sunduğu rapor etkili olmuştur.⁹ Fabrikanın Karabük'e kurulmasında Genelkurmay Başkanı Fevzi Çakmak da ısrarcı olmuştur. İktisat Vekâleti ise fabrikanın Karabük'e kurulmasındansa hiç kurulmamasını tavsiye etmiştir. Ancak Fevzi Çakmak buna tepki gösterince Atatürk araya girmiş ve Celal Bayar'ın fabrikanın Karabük'e kurulması yönündeki itirazını kaldırmıştır.¹⁰

Karabük'ün demir çelik fabrikası için tercih edilmesinin başlıca sebeplerini şu şekilde açıklayabiliriz:

- a. Genelkurmay'ın bu bölgeyi stratejik bir fabrika için güvenli bulması.
- b. Demir çelik tesisleri için başlıca ihtiyaç olan kömür madeni havzasına yani Zonguldak'a yakın oluşu.
- c. Divriği'de demir madenin henüz bulunmadığı bir dönemde demir cevherinin ithal edilmesi düşünülmekteydi. Karabük Karadeniz limanlarına yakın olduğu için tercih edilmesi
- d. Karabük'ün demiryolu güzergâhı üzerinde bulunması.
- e. Bölgenin yerleşime uygun bulunması
- f. Jeolojik bakımdan Karabük'ün ağır sanayi kurulmasına uygun olması.¹¹

Demir çelik fabrikasının kurulmasına karar verilmesinin ardından Türk sanayileşmesini örgütlemek, yeni projeler yapmak ve uygulamak amacıyla 1933'te kurulan Sümerbank'a bu iş için görev verilmiştir.¹² Devlet Sanayi Ofisi ve Türkiye Sanayi Kredi Bankası'nın tasfiyesinin ardından bunların yerine kurulan Sümerbank'ın ana amacı özel sektöre sanayi için kredi sağlamaktı. Ancak Sümerbank'ın esas görevi sanayi planlarını uygulamak olduğu için Karabük

⁵ Kalyoncu, 2007: 47

⁶ İnönü, 1992: 536.

⁷ Tümertekin, 1954: 223.

⁸ Ersoy, 2013: 36.

⁹ Elman 1966: 9.

¹⁰ Atay 1999: 110.

¹¹ Karatay 2018: 49.

¹² Kuruç, 1999: 102.

Demir Çelik Fabrikası'nın kurulmasında aktif rol oynamıştır.¹³

1935 yılından itibaren fabrikanın kurulması için çalışmalara başlayan Sümerbank, öncelikle pazar araştırması yapmıştır. Sümerbank ithal demir cevheri ile işletilse bile, o dönemde önemli miktarda demir çelik ithalatı yapan Türkiye'nin 9 milyon kadar döviz tasarrufu sağlayacağını hesaplamıştır.¹⁴

Türk hükümeti yurtdışından borçlanmaya karşı tutuma rağmen, ağır sanayiye hızlı bir şekilde geçmek için fabrikanın inşası ve finansmanında, yabancı teknik uzman ve sermayeye başvurdu. İngiltere ve Almanya bu ihtiyacın karşılanmasında öne çıkan iki ülke olmuştur. Demir çelik sanayinin kurulmasına Aralık 1934'te karar verilmesinin ardından, önemli tekliflerden biri Alman Krupp grubundan geldi. Almanya, Türkiye'ye 3 Aralık 1935'te demir çelik sanayi için gerekli malzeme ve makine alımı için 16 milyon dolarlık uzun vadeli bir kredi sağlayabileceğini açıkladı.¹⁵ Diğer bir teklif ise 23 Kasım 1935'te İngiliz H. A. Brassert and Co. Ltd tarafından yapıldı. Firma yetkilileri fabrikanın kurulması için Türk hükümetine resmi teklifte bulundu.¹⁶

Bu teklifin ardından İngiltere Kralı Edward'ın 4 Eylül 1936'da gerçekleştirdiği ziyaret Karabük'te fabrikanın kurulmasında bir diğer dönüm noktası olmuştur. Kral Edward, Atatürk ile yaptığı görüşmenin olumlu etkisi ile ülkesine döner dönmez demir çelik fabrikasının kurulması için Türkiye'ye uygun şartlarda kredi verilmesi meselesini Avam Kamarası'na götürceğine söz vermiştir.¹⁷

Türk-İngiliz ilişkileri, Lozan Anlaşması sonrası, önce Musul Sorunu, ardından Osmanlı borçları gibi sorunların çözülmesi önemli ölçüde düzelmiştir. 1930'lu yılların başından itibaren İtalya'nın Akdeniz'deki

yayılmacı faaliyetleri, Türkiye ve İngiltere'yi birbirine daha fazla yaklaştırmıştır. İki ülke arasındaki 1936'dan itibaren artan ekonomik, askeri, siyasal ve kültürel alanındaki yakınlaşma, bu sürecin bir sonucudur. Üstelik I. Dünya Savaşı sonrası Türkiye'nin yeniden yapılanma sürecinde, Almanya'nın ön planda olmasından İngiltere rahatsızdı. İngiltere'ye göre Türkiye'nin kalkınmasına sağlanacak katkı, iki ülke arasındaki yakınlaşmaya büyük fayda sağlayacaktı.¹⁸ Ekonomik ilişkilerdeki en önemli adımlardan biri daha önce Türkiye'ye bu konuda teklifte bulunan Brassert Firması ile 1936 yılında Karabük Demir ve Çelik Fabrikası'nın inşası için sözleşme imzalanması oldu. Bu anlaşma aynı zamanda Türk-İngiliz ekonomik iş birliğinin en somut örneğiydi.¹⁹

Türk hükümeti bu süreçte, İngiltere ve Almanya arasında Türkiye'de demir çelik tesisi kurulması ve finansmanı konusundaki rekabetten yararlanmıştır. Bu projenin Almanya tarafından gerçekleştirilmesini istemeyen İngiltere, Türkiye'ye Brassert firması aracılığıyla önemli ayrıcalıklar sağlamıştır. İngilizler, Brassert firması tarafından kurulacak tesis için ücretsiz teknik danışman, 10 milyon sterlinlik kredi vermişlerdir.²⁰ Zaten Türkiye de demir çelik tesislerinin kurulmasında Almanya ile iş birliği konusunda isteksizdi. Çünkü Almanya, Türkiye üzerinde ekonomik bir hegemonya kurmak istiyor ve Türkiye'nin İngiltere ve Sovyetler Birliği ile ilişkilerini bozmak için çaba sarf ediyordu. Türkiye, Karabük Demir Çelik Fabrikası için İngiltere ile anlaşarak üzerindeki Alman ekonomik baskısını azaltmak istemiştir.²¹ Ancak İngiltere ile demir çelik fabrikası konusunda anlaşmaya varmak kolay olmamıştır. Sümerbank tarafından Celal Bayar başkanlığında yürütülen müzakereler kesintiye uğramıştır. Anlaşmanın yapılmasından ümidin kesildiği bir anda Atatürk duruma müdahale etmiştir. Ankara'da bulunan İngiliz heyetin

¹³ Küçükdemirkol, 2006: 11.

¹⁴ Çelebi, 1979: 50.

¹⁵ Baker, 1935: 506.

¹⁶ Karacakaya, Yücedağ 2013: 338, BCA, Fon Kodu: 030-10-0-0, Yer Adı: 207-413-20, 23 Kasım 1935, Ersoy 2013: 38-43.

¹⁷ Büyükgenç, 2017: 145.

¹⁸ Koçak, 2007: 232-234.

¹⁹ Atabey, 2014: 23, The Spectator, 1938: 118.

²⁰ Çelebi, 1979: 50.

²¹ Gönlübol, 1987: 115.

Ankara Palas'ta akşam yemeği yiyeceğini öğrenen Atatürk, heyetin rezervasyon yaptığı masanın hemen yan masasına rezervasyon yaptırmış, akşam yemek esnasında masadan masaya başlayan muhabbetler, kısa sürede sonra masaların birleştirilmesi ile devam etmiş; Celal Bayar'ın deyimi ile Karabük, Atatürk'ün bu son dakikadaki müdahalesi ile kurulabilmiştir.²²

Nihayetinde projenin yapılmasına talip olan Brassert firması ile Sümerbank arasında 23 Haziran 1936'da İngiltere Credit Export Guarantee Department temsilcilerinin de bulunduğu bir ön protokol yapılmıştır.²³ Ardından 10 Kasım 1936'da İngiltere ile 2.5 milyon sterlinlik kredi anlaşması ve 29 Kasım 1936'da Türkiye ile İngiltere arasında kliring anlaşması ve 1 Aralık 1936'da Karabük Demir Çelik Fabrikası Esas Antlaşması yapılmıştır.²⁴ Brassert firması ile yapılan anlaşma Bakanlar Kurulu tarafından kabul edilmesinin ardından Cumhurbaşkanı Atatürk tarafından 30 Aralık 1936 tarihinde onaylanmıştır.²⁵ Anlaşmanın ardından Brassert firması Müdürü M. MacKenzie, Karabük'teki inşaatı şirket adına yönetecek olan mühendis G. F. Hopkinson, 3 Mart 1937'de Türkiye'ye gelmiş ve 15 Mart 1937'de Karabük'te çalışmalara başlamışlardır.²⁶

Karabük Demir Çelik Fabrikası Esas Antlaşmasının yapılmasının ardından fabrikanın temeli 3 Nisan 1937'de İnönü tarafından atılmıştır. İnönü, temel atma töreni esnasında yaptığı konuşmada; kurulacak olan fabrikanın bu alandaki son teknoloji kullanacağını belirtmiş; Karabük Demir Çelik Fabrikası'nın temelinin atılmasıyla birlikte Türkiye'nin ağır sanayi yatırımlarının başladığını, bunun sadece bir fabrika değil aynı zamanda medeniyet ve kültür müessesesi olduğunu ifade etmiştir. İnönü konuşmasının devamında demir çelik sanayinin savunma sanayi için önemine

vurgu yapmış, son yıllarda uluslararası alanda silahsızlanma girişimlerinin başarısızlığa uğradığını ve yeni bir silahlanma yarışı başladığına dikkat çekmiştir. Modern bir millet olmak için sanayileşmenin bir zorunluluk olduğunu belirten²⁷ İnönü, konuşması esnasında "Asıl endüstriye şimdi başlıyoruz" diyerek artık Türkiye'nin batılı ülkeler gibi sanayileşmiş bir ülke olma yolunda ilerlediğini açıklamıştır.²⁸ İnönü konuşmasının devamında kurulacak fabrikanın toplam maliyetinin 22 milyondan fazla olacağını, fabrikanın ihtiyacı olan madenlerin her gün 10 tren tarafından 236 vagon ile Karabük'e taşınacağına söylemiştir. İnönü ayrıca "Bu fabrikaların kurulması için çok çalışılmış, uzun müzakereler ve tetkiklerde bulunulmuştur. Bu yolda karşılaşmış olan sayısız zorlukları gidermek ve kuruluşlarını tahakkuk ettirebilmek için başlıca istinat ettiğimiz kuvvet Atatürk'ün bitmez tükenmez müzaheret ve yardımı olmuştur..." sözleri ile Atatürk'ün fabrikanın kurulma sürecindeki kritik müdahalelerine dikkat çekmiştir.²⁹

Atatürk ve hükümet demir çelik tesislerinin Karabük kurulmasını istememiş, ancak Fevzi Çakmak'ın ısrarı üzerine Karabük tercih edilmişti. Atatürk'ün Fevzi Çakmak ile ilişkileri bu nedenle bir hayli gerilmiş ve Atatürk bu kadar önemli bir fabrikanın temel atma törenine bizzat katılmamıştır.³⁰ Karabük Köyünde Filyos Irmağı'nın kolları olan Soğanlı ve Araç Çaylarının birleştiği geniş çeltik tarlalarının üzerine atılan temel ile Karabük, çeltik tarımından çelik sanayine geçmiş, Türkiye ise ilk ağır sanayi tesisine kavuşmuştur.³¹ Fabrikanın temelini atılmasının ardından İnönü, inşaat sürecini takip etmek amacıyla Karabük'ü tekrar ziyaret etmeyi planlanmıştır. 15 Eylül 1937'de İnönü ve Celal Bayar'ın Karabük'e bir ziyarette bulunacağına dair haberler gazetelere yansımıştır. Ancak aynı gazeteler bir gün sonra İnönü'nün Karabük ve

²² Baban, 1970: 46-47.

²³ Cumhuriyet, 24 Haziran 1936.

²⁴ Kalyoncu, 2016: 11.

²⁵ Ersoy 2013: 55, BCA, Fon Kodu: 030-10-1-2, Yer Adı: 70-98-17, 30 Aralık 1936.

²⁶ Cumhuriyet, 4 Mart 1937.

²⁷ Ulus-Cumhuriyet, 3 Nisan 1937.

²⁸ Yurtoğlu, 2017: 162.

²⁹ Kalyoncu, 2007:57.

³⁰ Aydın, 2018: 270-271.

³¹ Yurtoğlu, 2017: 162.

Kastamonu'ya yapmayı planladığı gezinin ertelendiğini açıklamışlardır. Gazetelere göre İnönü, İstanbul'a giderek Türk Tarih Kongresi'ne katılacaktır.³² Karabük ziyaretini gerçekleştirmeyen Başvekil İnönü, 25 Ekim 1937'de görevinden ayrılmıştır. Ziyaret bu nedenle gerçekleşmemiştir.³³

2. İnönü'nün Karabük Demir Çelik Fabrikası İnşaatında İncelemeleri

İnönü Cumhurbaşkanı olmasının ardından geniş kapsamlı ilk gezisini Batı Karadeniz bölgesine yapmıştır. 6 Aralık 1938'de Kastamonu, 7 Aralık 1938'de Daday ve Taşköprü, 10 Aralık 1938'de Amasra ve İnebolu, 11 Aralık 1938'de Zonguldak ziyaret etmesinin ardından İnönü, 12 Aralık 1938'de Karabük'e varmıştır. İnönü, burada hem halkı dinlemiş hem de demir çelik fabrikası inşaatında incelemelerde bulunmuştur. 13 Aralık 1938'de de Ankara'ya dönmüştür.³⁴ Zonguldak Gazetesi 8 Aralık 1938'de İnönü'nün Batı Karadeniz'e yapacağı geziyi haber verirken; İnönü'den "bütün vatanın olduğu gibi Zonguldak'ın ve Zonguldak kömür havzasının ve Karabük demir bölgesinin yeniden yapıcısı ve koruyucusu" olarak söz etmektedir. Zonguldak Valisi ve CHP İl Başkanı Halit Aksoy ise "her tarafı endüstri abideleriyle süslenen kömür havzamız ve demir bölgemiz, baştanbaşa Türk'ün olan bu tükenmez servet kaynakları onun eseridir" sözleri ile İnönü'nün Karabük Demir Çelik Fabrikası'nın kurulmasında verdiği emeği vurgulamıştır.³⁵

11 Aralık 1938 akşam saat 22:00'de Karabük İstasyonu'na gelen İnönü, geceyi trende geçirmiş, sabah saat 5:30'da trenden inmiştir. Ardından tren ile fabrika sahasına geçen İnönü'yü burada kurulan platformda fabrika müdürü Azmi Cemil Tlabar, İnşaat Şefi Galip Kardan ve diğer işçi ve memurlar karşılamıştır. İnönü, istasyonda kendisini bekleyen tören kıtasını

selamladıktan sonra Safranbolu'da bulunan alayın sancağını taşıyan piyade taburunu teftiş etmiş, halkın yoğun ilgisi ve alkışları arasında Karabük Demir Çelik Fabrikası inşaatına gitmiştir.³⁶ İnönü, 12 Aralık 1938'de saat 8:00'da Karabük'te incelemelere başlamıştır. Sümerbank Genel Müdürü Nurullah Esad Sümer ile birlikte tren istasyonuna 2.5 km uzaklıktaki fabrika sahasına geçmiştir. Saat 8:00'de özel treni ile fabrika sahasına giden İnönü'yü burada fabrika inşaatı müdürü Azmi Cemil Tlabar ve inşaatçı çalışan işçi, memur ve teknisyenler yoğun bir tezahüratla karşılamıştır. Öncelikle inşaatı hızla devam eden demir çelik fabrikasını gezerek yetkililerden inşaat süreciyle ilgili detaylı bilgi almıştır.³⁷ İnönü, fabrika inşaatını dolaştığı esnada, Divriği'den gelen demir cevherini incelemiş, yetkililerle kok fabrikası, tali istihsal gaz depolarını, enerji santralini, izabe ocaklarını, çelikhaneyi, haddehane, boru fabrikası inşaatlarını da dolaşarak ve tesislerin ne zaman çalışmaya başlayacağı konusunda bilgi almıştır. İnönü, burada Nurullah Esad Sümer ve fabrika direktörü Azmi Cemil Tlabar'ın verdikleri izahatı dinlemiştir. Nurullah Esad Sümer'e tesislerin ne zaman faaliyete geçeceği hakkında sorular soran İnönü'ye, çelikhaneenin Temmuz 1939'da, haddehanenin ise Ağustos veya Eylül 1939'da kullanıma hazır olacağı bilgisi vermiştir.³⁸ İnşaat Müdürü Azmi Cemil Tlabar tarafından İnönü'ye verilen bilgiye göre kok fabrikası yılbaşında çalışmaya hazır hale gelecek, günde üç yüz ton ham demir işleyebilecek kapasitedeki yüksek fırınlardan biri Mart 1939'da diğeri ise Mayıs 1939'da, her biri 65 ton kapasiteli dört adet çelik ocaklarının ise ikisinin Mart 1939'da, diğeri ikisinin de Haziran 1939'da haddehane ile birlikte hazır olmasının beklendiği açıklanmıştır. Ayrıca haddehanenin inşaatı önemli ölçüde tamamlanmış, makine montajlarının başladığı güç santrali

³² Cumhuriyet, 14-15 Eylül 1937.

³³ Kütükçüoğlu, 2009: 41.

³⁴ Jaeschke, 1990:3.

³⁵ Zonguldak, 8 Aralık 1938.

³⁶ Son Posta, 13 Aralık 1938. Ulus, 13 Aralık 1938., Tan, 13 Aralık 1938.

³⁷ Ayın Tarihi, Sayı: 61, Aralık 1938, s. 8. Son Posta, 13 Aralık 1938.

³⁸ Cumhuriyet, 13 Aralık 1938., Ulus, 13 Aralık 1938.

inşaatının sona erdiği bilgisi verilmiştir.³⁹ İnönü, Karabük'te fabrikanın en önemli kısmı olan çelikhanenin kurulmasını yapan ve on yıl boyunca ABD'de demir çelik sektörünün önemli fabrikalarında ustabaşı olarak çalışmış Mehmet Ali Usta gibi İngilizlerin yetenek ve zekâsı ile hayranlığını kazanan Türk işçilerle de görüşmüştür. İnönü, fabrika inşaatında yaptığı detaylı incelemenin ardından tekrar trene dönmüş, burada bir süre dinlendikten sonra istasyonda kendisine büyük ilgi gösteren halkı tekrar selamlamış, Safranbolu'dan gelen öğrenciler kendisine bir buket sunmuş ve İnönü onlarla sohbet etmiştir. İnönü saat 10:00'da tekrar istasyondan ayrılmış bu defa fabrikada çalışan mühendis, usta ve işçiler için kurulan yeni yerleşim alanlarına hareket etmiştir. Konut alanlarının inşaatı büyük önem taşıyordu. Çünkü İnönü'nün Karabük'ü ziyaret ettiğinde birkaç ay içinde inşaatı bitmesi beklenen fabrikada memur ve işçi olarak çalışanların sayısı beş bini buluyordu. Fabrika inşaatı ile birlikte Karabük'e yeni bir şehir kurulmaya başlanmıştı. İnönü'nün ziyaretine kadar dört dairesel altı adet işçi evinin inşaatı tamamlanmıştır.⁴⁰

İnönü, demir çelik fabrikasında çalışacak memur ve mühendisler için kurulan yeni yerleşim alanını ziyaret için otomobille Yeni Şehir adı verilen bölgeye gitmiş; İnönü'ye burada Şehircilik Uzmanı Mimar Henry Prost'a⁴¹ planları hazırlatılan memur ve mühendisler için inşa edilen beş ve dörder dairesel altı apartman ve 40 odalı otel ve İngiliz ustabaşları için yapılan konaklama pavyonları gösterilmiştir. Ayrıca mühendis ve memurlar için 56 daire daha inşa edileceği bilgisi verilmiştir. İnönü burada Azmi Cemil Tlabar'nin evinde dinlenirken görüşmelere devam etmiştir. Sümerbank yetkilileri ile yapılan görüşmelerde İnönü, fabrika açılmadan önce tamamlanması gereken işler ve alınacak önlemler hakkında onlardan bilgi almıştır.

İnönü, Sümerbank yetkililerinin ardından İngiliz mühendisler ile 1 saat süren bir görüşme yapmıştır. Görüşmenin başında İnönü'nün Özel Kalem Müdürü bir süre tercümanlık yapmış, ardından akıcı bir İngilizce ile İnönü, görüşmeyi sürdürmüştür. İnönü'nün kendileri ile İngilizce konuşması İngiliz mühendislerin beğenisini kazanmıştır. İnönü öncelikle Brassert firmasının teknik müdürü olan Amerikalı Mühendis Binckess'i, ardından şirketin idari temsilcisi Hopkinson'u yanına oturarak onlara inşaat ve fabrika ile ilgili detaylı sorular sormuştur. İnönü, İngiliz yetkililerden su tesisatının tamamlanmasında neden geç kaldığını öğrenmiş, ayrıca fabrikaya demir cevherinin nasıl taşınacağı, üretilen mamulün nasıl sevk edileceği, bu süreçteki seyrüseferin düzenlenmesi konularında geniş bilgi almıştır. İnönü, Sümerbank adına fabrika inşaatının teknik denetimi ile görevlendirilen Alexandre Gibs ve Brassert Şirketi Türkiye temsilcisi Taylor ile görüşmüştür. Görüşmeden memnun ayrılan İnönü evden ayrılırken yanındaki heyete İngiliz yetkililerle yapılan görüşme hakkında kısaca bilgi vermiş ve İngilizlere inşaat süreci ile ilgili her şeyin yolunda gittiğini ancak maliyetlerin çok yüksek olduğu eleştirisinde bulunduğunu, onların ise "Beş sene sonra ucuz olduğumuzu göreceksiniz" cevabını verdiğini aktarmıştır.⁴²

Ardından saat 11:00'de istasyona dönen İnönü, istasyon önünde toplanan çevre köylerden gelen halk ve çevredeki ilçelerden gelen heyetler, fabrika çalışanları, Zonguldak valisi tarafından 11:30'da uğurlanmıştır. İnönü, Batı Karadeniz'e yaptığı inceleme gezisini 13 Aralık 1938'de tamamlayarak Ankara'ya dönmüştür.⁴³

İngiltere'nin Ankara Büyükelçisi P. Loraine, hükümetine 29 Aralık 1938'de sunduğu raporunda Cumhurbaşkanı İnönü'nün Kastamonu ve Zonguldak'a bir ziyarette bulunduğunu; bu esnada Brassert firması tara-

³⁹ Son Posta, 13 Aralık 1938.

⁴⁰ Ulus, 13 Aralık 1938.

⁴¹ Ekici 2010: 43; BCA, Fon Kodu: 030-18-1-2, Yer Adı: 87-57-2, 15 Haziran 1939.

⁴² Son Posta, 13 Aralık 1938. Ulus, 13 Aralık 1938.

⁴³ Ayın Tarihi, Sayı: 61, Aralık 1938, s.9.

findan inşa edilen demir ve çelik fabrikasını da ziyaret ettiğini belirtmiştir. Büyükelçi, hükümetine Brassert firmasının yerel yöneticisi tarafından hazırlanan bilgi notu sunmuştur. Bilgi notuna göre İnönü, Sümerbank Müdürü, M. Nurallah Sümer ile birlikte çalışmaların sürdüğü alanda bir buçuk saat süren bir çalışma yapmıştır. Bu süre zarfında İnönü, fabrikanın özellikleri, amacı ve sorunları hakkında bilgi sahibi olduğunu kanıtlamıştır. Türk basınının bu ziyaret esnasında İnönü'nün İngiliz mühendislerle İngilizce konuştuğunu yazdığını hatırlatan büyükelçi, hükümetine İnönü'nün ziyareti ile ilgili notların yanı sıra Hopkinson tarafından hazırlanan iki not yollamıştır. Notlardan biri Karabük'te kurulan fabrikanın yerel masrafları diğer ise kurulacak tesisin hammadde tedarikinin sağlanması ile ilgilidir. Büyükelçi, hükümetine Cumhurbaşkanı İnönü'nün özel tren ile 11 Aralık 1938'de akşam saat 23'te Karabük'e geldiğini, ertesi sabah saat 8:30 ile 10:00 arasında Karabük Demir Çelik Fabrikası'nı gezdiğini aktarmıştır. Bu esnada İnönü'ye Nurullah Esad Sümer, Sümerbank'ın Karabük yöneticisi Cemil Azmi Tlabar ve Zonguldak Valisi eşlik etmiştir. Brassert firmasının Türkiye temsilcisine göre İnönü, işletmenin temel özellikleri amacı ve sorunları hakkında oldukça bilgi sahibiydi. Nisan 1937'de gerçekleşen temel atma töreninden itibaren fabrika inşaatında kaydedilen ilerleme ile ilgili bilgi edildi. İnönü, Hopkinson'a özellikle İngiliz Büyükelçi Loreine'nin ve ekibinin 21 Kasım 1938'de yaptığı Karabük ziyareti hakkında sorular sormuştur. Hopkinson, İngiliz Büyükelçi'nin yakın zamanda bir ziyaret daha planlandığını ancak bunun Atatürk'ün ölümü nedeniyle ertelendiğini belirtmiş kısa süre içinde bu ziyaretin gerçekleşebileceğini umduğunu aktarmıştır. İnönü, fabrikada yetkililerle yaptığı görüşmede, fabrikanın işletilmesi sürecinde iki konuda kaygılı olduğunu ifade etmiştir. İlki hammadde temini konusundaydı. Bu konuda fabrikada mühendis olarak çalışan Binckes'e tesisin işletilmesi sürecinde gerekli

hammaddenin temin edilmesi ile ilgili bir sorun ile karşılaşılıp karşılaşılmayacağını sormuştur. Binckes, İnönü'ye verdiği cevapta; bunun çok önemli bir konu olduğunu ancak Brassert firmasının yetki ve kontrol alanı dışında bir mesele olduğunu söylemiştir. Bunun üzerine İnönü, Nurullah Esad Sümer'e bu konu ile ilgili detaylı sorular sormuştur. İnönü'nün ziyaret esnasında kaygı duyduğunu açıkladığı bir diğer nokta maliyetler ile ilgili olmuştur. İnönü, şu anda emek ve malzeme maliyeti bakımından Brassert firmasının tahmin ettiği rakamın iki katına ulaşıldığına dikkat çekmiştir. Bu sorunun muhatabı olan Binckes, Brassert firması tarafından yapılan tahminin 1936 yazındaki fiyatlar ve bilgilere göre hazırlandığını belirtmiş ve harcamalardaki artışın nedenlerini şu şekilde açıklamıştır;

- a. Sümerbank'ın çimento için ödediği fiyat, İngiltere'nin tahmin ettiği maliyetin iki buçuk katı olması,
- b. Kereste için ödenen fiyatın aynı şekilde çok yüksek olması,
- c. Beton işinin Sümerbank tarafından Türk müteahhitlere metre küp hesabı ile başka yerlerdeki fiyatlara kıyasla çok yüksek fiyatlara verilmesi,
- d. Haydarpaşa ile Karabük arasındaki navlun ton başına ortalama 1 paund hesaplanırken, bunun maliyeti ton başına 4 paund olarak gerçekleşmiş bunun da tek başına 210.000 poundluk fazladan harcama yapılmasına neden olması,
- e. Brassert firmasının tahmin etmediği ve demir çelik tesisinin bir parçası olmayan Türkiye'nin talep ettiği ev, yollar, demiryolu ile ilgili düzenlemeler ve Araç Nehri üzerine inşa edilen köprü gibi işlerin büyük maliyet ortaya çıkarması,⁴⁴

Binckes'in bu açıklamaları Türk tarafı için büyük bir sürprizdi ve hoşnutsuzluğa neden olmuştur. İnönü bu açıklamaların ardından Türkçe olarak yanındakilere detaylı

⁴⁴ FO, 371/23291/E186/136/44, 29 Aralık 1938.

pek çok soruyu tekrar tekrar sormuş ve ziyaretin bu kısmında gergin bir atmosfer ortaya çıkmıştır. İnönü, görüşmenin devamında Alexander Gibs, Baş Mühendis Taylor ve ortaklarına Çatalağzı'na yapılacak yeni liman inşaatında ne gibi ilerlemeler kaydedildiğini sormuş, Taylor şu anda bu konudaki etüt çalışmalarının sürdüğünü belirtmiştir. İnönü, ayrıca Taylor'dan İnebolu Limanı işindeki gelişmeler hakkında rapor istemiştir. Görüşmenin ardından İnönü saat 11:15'te tren ile Karabük'ten ayrılmıştır.⁴⁵

Brassert firması tarafından hazırlanan ve İnönü'nün ziyareti esnasında gündeme gelen iki temel sorun, yani maliyetler ve hammadde temini konusunda bilgi notları fabrika inşaatında yaşanan sorunlar ve artan maliyetler konusunda önemli bilgiler vermektedir.

“Karabük Fabrikası'nın Yerel Harcamaları” başlıklı notta İnönü'nün 12 Aralık 1938'deki ziyareti esnasında bahsedilenlere ek olarak Sümerbank'ın Karabük'teki fazla harcama yapmasının nedenleri şu şekilde sıralanmıştır:

a. Sümerbank Genel Müdürü'nün yapılan işin önemini asla kavrayamaması. Dikkatini nihai hedefe ulaştırmaktan ziyade, küçük ekonomik problemlere vermesi.

b. Bu vizyon eksikliğinin ilk örneği olarak Karabük Sümerbank müdürü olarak küçük bir muhasebecinin atanması. Bu müdürün ardından yerine yetenekli bir Türk mühendis atanmış ve yönetimin başarılı bir şekilde sürdürülmesi sağlanmıştır. Ancak Ocak 1938'e kadar ilk dokuz ay boyunca Sümerbank Karabük şubesinin yönetimi kaotikti. Mart 1938'den itibaren oluşturulan yeni yönetim ile Sümerbank Karabük şubesi daha verimli bir şekilde çalışmaya başlamıştır.

c. Sümerbank'ın inşaatın ilk yılında yönetimde sergilediği başarısızlık, Brassert firmasını inşaat programını sürdürürken en çok zorlayan konulardan biri oldu. Bu nedenle sadece inşaat süreci aksamadı, aynı

zamanda Sümerbank emek ve malzeme harcamalarında ciddi israf yapmasına neden oldu. Bu kısa süre içinde dört farklı işgücü ve malzeme tedarik sistemi denendi. İlk önce Sümerbank Karabük Ofisi aracılığı ile işgücü ve malzeme tedarik edilmeye çalışıldı. Bu sistem tam bir başarısızlık örneği oldu. Ardından yerli bir müteahhit istihdam edildi. Bu müteahhit ile Brassert firmasına danışılmadan bir sözleşme yapıldı. Üstelik bu sözleşme ana sözleşmenin hükümlerine aykırıydı. Bu nedenle sözleşme iptal edildi. Yüklenicinin işçilik ve malzeme teminini maliyet artı kar esasına göre tedarik edeceği başka bir sistem yerini aldı. Bu kaçınılmaz olarak Sümer Bank'a büyük zararlar verdi. Denenen dördüncü sistem ise oldukça iyi işleyen ancak çok ekonomik olmayan birim maliyet temelinde yapılan sözleşmeydi.

d. Sümerbank işçi ve yerli malzemenin maliyeti konusunda Brassert firmasından herhangi bir tavsiye almadı. Üstelik İngiliz yetkililerin yerel harcamalarla ilgilenme girişimlerinin her türlü Sümerbank yetkilileri tarafından reddedildi.

“Karabük Fabrikası'na Hammadde Sağlanması” başlıklı notta ise kok fabrikasının, enerji santrali ve ilk maden eritme ocağının 1 Mart 1939'da faaliyete geçmesinin beklendiği belirtilerek, fabrikanın çalışması için aşağıdaki hammaddelere günlük olarak belirtilen tonajlarda ihtiyaç olduğu belirtilmiştir.⁴⁶

⁴⁵ FO, 371/23291/E186/136/44, 29 Aralık 1938.

⁴⁶ FO, 371/23291/E186/136/44, 29 Aralık 1938.

Ham madde Adı	Günlük İhtiyaç / Ton	Durumu
Demir Cevheri	1200	Sadece bir maden eritme ocağı için 600 tona düşürüldü.
Kömür	1200	Kok fabrikası sadece bir eritme fırını için çalıştırılması ondan yarım verim alınmasına neden olur. Ancak kömür tüketimi %20 azaltılabilir.
Kireçtaşı (Kalker)	400	Bir fırın için 200 ton
Manganez Cevheri	30	Bir fırın için 15 ton
Sülfürik Asit	10	
Dolomit	50	Bu dört çelik fırın içindir. Fırınları sayısı oranında ihtiyaç azalır.
Kalsiyum floriti	2	” “
Ferrosilicon	2/3	“ “
Antrasit	1,5	“ “
Çelik hurda	100	“ “
Alüminyum	Küçük Miktarlar	
Amonyum karbonat	“ “	
Kreazot Yağı	“ “	
Kostik Soda	“ “	
Ateş Kili	“ “	
Kristalize Soda	“ “	
Soyum Fosfat	“ “	
Sodyum Alüminyum	“ “	

İngilizler tarafından hazırlanan nota göre Aralık 1938’de demir cevherinin çıkarıldığı Divriği’den, Karabük’e henüz 15,000 ton demir cevheri ulaşımıştır. Divriği madeni üretimin düştüğü kış zamanında aylık 15,000 ton demir cevheri çıkarıldığı, havaların düzelmesi ile birlikte bu üretim artmasının beklendiği eklenmiştir. Ancak Divriği’de maden çıkarma işi tamamen el emeği ile yapılıyordu bu şartlar altında ancak 1939’dan itibaren bir fırın için gerekli cevheri çıkarabilecek malzeme Divriği’den sağlanabilirdi. Cevherin Karabük’e taşınması ise ayrı bir sorundu. Divriği-Karabük arasında 929 kilometrelik mesafe vardı. Her vagon 20 ton; ortalama bir tren 300 ton cevher taşıyordu. Bir lokomotif günde ortalama 200 km yol yapmaktaydı. Bu nedenle Karabük’ün cevher ihtiyacı için günde iki trenin gelmesi ve yükünü boşaltarak hemen ayrılması gerekiyordu. Bunun için 10 lokomotif 180 vagona ihtiyaç vardı. Günlük 1000 tonluk kömür ihtiyacı için 3 günlük bir vagon döngüsü ile 5 lokomotif ve 150 vagon gerekiyordu. Sümerbank’ın talebi üzerine sadece 20 tonluk vagonlar için kömür damperi tasarlanmıştı. İngilizler, Zonguldak’taki kömür madenlerinin kapasitesi ve üretim potansiyelleri hakkında yeterince bilgi sahibi değillerdi. Günlük 1000 ton kömür çıkarılması ve bunun gönderilmeden önce yıkanması hususunda çok ümitli değillerdi. Kireçtaşı ihtiyacının Karabük-Filyos demiryolu üzerinden Karabük’e yaklaşık 35 kilometre mesafede Balıkısık’ta bulunan taş ocağından sağlanması planlanıyordu. Bu iş için yerli müteahhitler ile anlaşma yapılmaya çalışılıyordu. 1 Mart sonrası gereken talebin sağlanması için düzenlemeler yapılacaktı. Dolomit ise Filyos’tan deniz yolu ile 25 km uzaklıktaki Bartın Nehri’nden alınacaktı. Bunun içinde yerli müteahhitlerle anlaşma yapılmaya çalışılıyordu. Ancak bu konu kireç taşı kadar acil değildi. Çünkü dolomit Mayıs 1939’dan önce kullanılmayacak olan açık çelik ocağında gerekiyordu. Karabük’te üretime geçmek için gerekli olan diğer malzemeler yurt dışından satın alınması gerekiyordu. Sümerbank bunun için, Imperial Chemical Industries ve Almanya’dan teklif

istemmişti. Ancak tüm bu malzemelerin zamanında alınması İngilizlere göre pek mümkün değildi. Üstelik taşımacılık ile ilgili sorunlar sadece demir cevheri ve kömürün gelmesini etkilemeyecek, diğer malzemelerin temininde ve üretilen ürünün gönderilmesinde de sorun teşkil ediyordu.⁴⁷

İngiliz yetkililerin Karabük Demir Çelik Fabrikası ile ilgili endişeleri sadece kapalı kapılar ardından konuşulmuyordu; aynı zamanda basında da, fabrika faaliyete geçmeden önce ciddi endişeler vardı. Demir çelik fabrikasının kurulduğu saha, limanlardan ve kömür madeninin çıkarıldığı Zonguldak'tan uzaktı; bu bölge stratejik nedenlerden dolayı seçilmişti. Üstelik uzmanlar Zonguldak'tan çıkarılan kömürün koklaşabilir niteliği konusunda çeşitli şüpheleri vardı. İngilizlerin demir çelik fabrikası inşaatı devam ederken Karabük'e 1000 km uzaklıktaki Divriği'de bulunduğu iddia edilen demir cevherinin niteliği ve onun Karabük'e nasıl taşınacağı konusunda çekinceleri vardı. Basında yer alan analizde Karabük Demir Çelik Fabrikası ile ilgili olarak yapılan değerlendirmenin sonunda "Çelik kesinlikle üretilecek; ancak bu şartlarda platin kullanmak daha ucuz olabilir" sözleri ile üretim maliyetinin yüksekliğine vurgu yapılmıştır.⁴⁸

Öte yandan batı basını fabrikanın işletilmesi ile ilgili muhtemel şikâyetleri dile getirmesine rağmen projeye büyük önem veriyordu. Türkiye, bir zamanlar "hasta adam" olarak tanımlanırken Batılı ülkelerin desteği ile yaptığı ağır sanayi yatırımları ile artık Avrupa ile aynı ligde bulunduğunu vurguluyordu.⁴⁹

Karabük Demir Çelik Fabrikası'nın 3 Nisan 1937'de başlayan inşaatı, Sümerbank ve Brassert firması arasında yaşanan sıkıntılara rağmen tamamlanmıştır.⁵⁰ 1 Mart 1938'de fabrikadaki makinelerin montajına başlanmış, 6 Haziran 1939'da enerji santrali devreye girmiş,⁵¹ 3 Eylül 1939'da

Fatma adlı ilk yüksek fırının, düzenlenen törenle ateşlenmesinin ardından 10 Eylül 1939'da ilk demir üretimi gerçekleşmiştir.⁵²

Sonuç

Atatürk döneminde Türkiye'de sanayileşme adına çok stratejik adımlar atılmıştır. Bu dönemde yapılan en önemli yatırımlardan biri Karabük Demir Çelik Fabrikası olmuştur. Demir çelik sanayinin önemini farkında olan cumhuriyet kadroları uzun bir değerlendirme sürecinin ardından, bu fabrikanın İngiliz Brassert firması tarafından inşa edilmesine karar vermişlerdir. İsmet İnönü fabrikanın kurulmasına karar verilmesinden, temel atma sürecine kadar Karabük Demir Çelik Fabrikası'nın kuruluşunun her aşamasını yakından izlemiştir. Başbakanlık görevini bıraktığı günlerde gündemde olan Karabük Demir Çelik Fabrikası inşaatına ziyaretini ise Cumhurbaşkanı görevine gelmesinin hemen ardından çıktığı Batı Karadeniz turu esnasında 12 Aralık 1938'de gerçekleştirebilmiştir. 11 Aralık gece yarısına doğru Karabük'e gelen ve ertesi gün 4-5 saatlik bir inceleme gezisi ile sona eren bu ziyaret; yaklaşık 17 aydır devam eden Karabük Demir Çelik Fabrikası'nın kuruluş sürecinde ortaya çıkan maliyet kaynaklı güçlüklerin bu işin doğrudan muhatabı olan kişilerle tartışılması bakımından önemlidir. İnönü gerek Sümerbank yetkilileri gerekse Brassert firması yetkilileri ile yaptığı görüşmelerde inşaat sürecinde yaşanan problemleri açık bir şekilde konuşmuştur.

Brassert firması yetkililerince hazırlanan ve İngiliz hükümetine gönderilen bilgi notları, bize Karabük Demir Çelik Fabrikası inşaatı sürecinde yaşanan ve üretim aşamasında karşılaşılabilecek sorunlar hakkında detaylı bilgiler vermektedir. İnönü'nün Karabük'te gerek Türk yetkililer gerekse İngiliz yetkililer ile yaptığı görüşmeler inşaatın zamanında bitirilmesi hakkında bir sorun

⁴⁷ FO, 371/23291/E186/136/44, 29 Aralık 1938.

⁴⁸ Ward, 1939:310.

⁴⁹ Gilman 1938: 37.

⁵⁰ Yılmaz, 2010: 8.

⁵¹ Yurtoğlu, 2017: 162.

⁵² Kalyoncu, 2016:11.

olmadığını ortaya koymaktadır. Öte yandan maliyetler konusunda ciddi bir problem olduğu gözükmemektedir. İngilizler maliyetlerin beklenenin üstünde gerçekleşmesi ile ilgili problemin kaynağı olarak genelde Türkiye'deki şartları ve Türk bürokrasisini gerekçe göstermişlerdir. İngilizler tarafından bu konuda getirilen eleştirilerin bir kısmı haklı olmakla birlikte Karabük Demir Çelik Fabrikası inşaatının ihale ve inşaat sürecinde yeterli inceleme yapmadıkları görülmektedir. Brassert firması yetkililerinin İstanbul Haydarpaşa'dan Karabük'e navlun ücretinde yaklaşık 4 kat yanılmaları İngiliz tarafının maliyet konusunda yaptığı yetersiz incelemenin en önemli kanıtlarından biridir. Üstelik maliyet hesabına fabrika çevresine yapılan konut gibi giderlerin dahil edilmesi, yanıltıcı bir hesaplama ortaya koymayı amaçlandığını düşündürmektedir. Çünkü Türkiye Cumhuriyeti hükümeti, esas anlaşmaya ek olarak yapılacak masraf ve malzeme temini için Brassert firmasına ilave ödemeler yapmıştır. İngiliz basınında çıkan Zonguldak'tan çıkarılan ve yüksek kaliteye sahip kömürün koklaşabilir nitelikte olup olmadığına, Divriği'den çıkartılan demir madeninin rezerv büyüklüğü ile ilgili belirsizlikler olduğuna dair iddialar İngiliz tarafının Türkiye'de ki demir çelik sanayinin potansiyeline dair yetersiz bilgi sahibi olduğunun bir diğer göstergesidir.

İsmet İnönü'nün Karabük Demir Çelik Fabrikası inşaatına 12 Aralık 1938'de yaptığı kısa ziyaret esnasında gündeme gelen problemlere rağmen fabrika inşaatı planlanan zaman içersinde tamamlanmıştır. Ancak İngilizlerin ulaşımın gerek hammadde temini gerekse üretilen mamulün pazarlanması sürecinde ciddi problemler yaratacağına dair eleştirileri haklı çıkmış ve bu fabrikanın üretim maliyetini olumsuz yönde etkilemiştir.

KAYNAKÇA

A. Arşivler

Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi

National Archives, Foreign Office

B. Süreli Yayınlar

Ayın Tarihi

Cumhuriyet

Son Posta

Tan

Ulus

The Spectator

Zonguldak

C. Tetkik Eserler

Atabey, Figen (2014), *1939 Türk-İngiliz-Fransız İttifakı*, İstanbul: IQ Kültür Sanat Yayınları.

Atay, F. Rıfki (1999), *Çankaya*, Ankara: Yeni Gün Yayınları.

Aydemir, Şevket Süreyya (1999), *İkinci Adam*, C.II. İstanbul: Remzi Kitabevi Yayınları.

Aydın, Mustafa Berkay (2018), "Karabük'te Fabrika'nın Kuruluşu ve İlk İşçiler: 1940'lı Yıllarda Çeltik Tarlasından Sanayi Kentine Dönüşüm", *Akademik Sosyal Araştırmalar Dergisi*. 6 (65). 270-271.

Baban, Cihad (1970), *Politika Galerisi: Büstler ve Portreler*, İstanbul: Remzi Kitabevi Yayınları

Baker L. R. (1935), *Western Ways For Turkey*, *Current History*, 37, January, 505-510.

Büyükgenç, Özcan (Ed.) (2017), *3 Nisan 1937'den Bugüne Karabük*, Karabük: Karabük Üniversitesi.

Çelebi, Işın (1979), *Türkiye'de Demir Çelik Sanayinin Yapısı ve Sorunları*, Ankara: DPT Yayın ve Temsil Şubesi Matbaa Birimi.

Ekici, Cevat (Ed.) (2010), *Belge ve Fotoğraflarla Karabük*, İstanbul: Seçil Ofset.

Elman, Ahmet Şevket (1966), *Türkiye'nin Endüstrileşme Yoluyla Kalkınmasına Dair Düşünceler*, Karabük: MKE Kapsül ve Av Fişek Sanayi ve Ticaret A.Ş.

- Ersoy, Hüseyin Lütfi (2013), *Belgelerle Karabük Demir Çelik Fabrikası'nın Kurulma Süreci ve Karabük: Karabük'e Dikilen Demirden Fidan*, İstanbul: Alioğlu Matbaacılık.
- Gilman, William (1938), Turkey with Western Dressing. *Current History*. 49. 3. (Nov 1,1938).
- Gönlübol, Mehmet ve Sar, Cem (1987), *Olaylarla Türk Dış Politikası 1919-1983*, Ankara: Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi.
- İnönü, İsmet (1992), *Hatıralar*. (Haz. Sabahattin Selek), Ankara: Bilgi Yayınevi.
- Jaeschke, Gottard (1990), *Türkiye Kronolojisi: (1938-1945)*. (Çev. Gülayşe Koçak), Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi.
- Kalyoncu, Hür (2016), *Zaman Mekan ve Anılarla Karabük*, Karabük: Cemre Ofset.
- Kalyoncu, Hür (Ed.) (2007), *Cumhuriyet Kenti Karabük*, İstanbul: Alioğlu Yayınevi.
- Karacakaya, Recep, Yücedağ, İsmail ve Yılmaz, Nazım (2013), *Arşiv Belgelerinde Karabük*, İstanbul: Karabük Valiliği Yayınları.
- Karatay, Ali (2018), *Demir Çelik Karabük Bir İşçi Kentinin Hikayesi*, İstanbul: İletişim Yayınları
- Koç, Nurgün (2010), "Karabük Demir-Çelik Fabrikaları'nın Kuruluşu ve Gelişimi". *Kuruluşundan Bugüne Karabük ve Demir-Çelik Sempozyumu 2-3 Nisan 2010*. Ankara: Karabük Valiliği Yayınları, 106-116.
- Koçak, Cemil (2007), *Türkiye'de Milli Şef Dönemi (1938-1945)*, C.1. İstanbul: İletişim Yayınları.
- Kuruç, Bilsay (1999), "1930'ların Sanayi Hareketinde Unutulanlar ve Az Bilinenler", *75 yılda Çarklardan Chip'lere*, (Ed. Oya Baydar), İstanbul: Tarih Vakfı Yayınları, 85-106.
- Küçükdemirkol, Oğuzhan (2006), *II. Dünya Savaşı Ertesi Değişen Sanayi Politikaları ve 1951 Sanayi Kongresi*, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Marmara Üniversitesi.
- Kütükçüoğlu, Mehmet (2009), *Milli Şef Döneminde Karabük*, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Marmara Üniversitesi/Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü.
- Tekeli, İlhan ve İlkin, Selim (2009), *Uygulamaya Geçerken Türkiye'de Devletçiliğin Oluşumu*, Ankara: Orta Doğu Teknik Üniversitesi Yayınları.
- Tümertekin, Erol (1954), *Ağır Demir Sanayii ve Türkiye'deki Durumu*, İstanbul: İstanbul Üniversitesi Yayınları.
- Ward, B. (1939), The Latest Ally; Turkey To-day, *The Contemporary Review*. 156, (Jul 1,1939).
- Yılmaz, Nazım (2010), *Arşiv Belgeleri Işığında Karabük Şehri ve Karabük Demir Çelik Fabrikası Tarihi Süreci. Kuruluşundan Bugüne Karabük Demir-Çelik Sempozyumu 2-3 Nisan 2010*. Ankara: TBMM Basımevi, 1-15.
- Yurtoğlu, Nadir (2017), "Cumhuriyet Döneminin En Önemli Ağır Sanayi Hamlesi: Karabük Demir ve Çelik Fabrikası (1939-1960)", *Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi*. 33 (2) S. 96, 155-204.

